

DEN FARLIGA FYLLAN

OM NEGATIV FRAMSTÄLLNING AV BERUSNING OCH BERUSADE PERSONER.

Har du hört om Maria och trostricket? Maria var på disco i Falun. Där spillde hon öl på byxorna och så trodde hon att hon var hemma, så hon gick omkring utan byxor i bara trosorna inne på discot ända tills vakten kastade ut henne. Nu är hon portad där...

Berättelser om berusade personer är något som de flesta känner till. Vi har hört dem berättas av andra och inte sällan har vi en egen repertoar. En del av historierna finner vi roliga, andra förfäras vi av. Vilken inställning som förekommer i och förmedlas med berättelsen, beror på vem man berättar för (farmor respektive lumparkompi-sarna) eller kanske vem man berättar om. De flesta upprörs över en berusad småbarnsmamma, förargas när det rör sig om en full politiker medan en jät-tefull ung manlig student, som gör bort sig, kan locka fram många skratt. Jag håller för närvarande på att studera berättelser om fulla personer. Utbudet är stort, det finns oändligt många historier, muntliga såväl som tryckta, som florerar i alla möjliga sammanhang.

Muntliga historier om fulla personer är intressanta ur ett folkloristiskt perspektiv. De är ofta mycket lika både till form och innehåll. De är korta, någon gör något uppseendeväckande och de avslutas inte sällan med en rolig ”knorr”. Samtidigt innehåller de tydliga budskap, eftersom alkoholen är ett ämne (!) som väcker starka känslor, inte minst i Sverige där den får symbolisera något som utlöser myndighetsförtryck alternativt leder till det stora förfallet.

Jag undersöker historierna dels som *bärare av ett budskap*, dels som ett *redskap* för att förhindra ett oönskat beteende. I det första fallet kan man se hur berättelserna förmedlar den värld som informanten lever i med dess godtagna normer och värderingar. Inom mindre grupper byggs en bild av alkohol upp, som förmedlar olika budskap och symboler.

I kulturer införlivar och skapar man en rad symboler och berättelser som i sin tur gör omvärlden, och den egna identitetens relation till denna, mindre problematisk.

Människan konstruerar således bilden av alkohol, liksom bilden av sig själv och sin omvärld, efter de problem och möjligheter hon tvingas arbeta med. Skapandet av kultur är ett sätt att hantera dessa problem och möjligheter som har med kön, klass, etnicitet och ålder att göra.¹

Det går inte att solklart skilja *budskap* och *redskap* åt, de flyter in i varandra. Om en berättelse speglar en viss världsbild, förmedlas indirekt vissa normer och värderingar. Berättelsen kan då vara ett redskap för att exempelvis hålla samman en grupp och att sprida dess värderingar (budskap) inom och utanför gemenskapen. Ett budskap, som förmedlar en norm, kan vara mer eller mindre tydligt uttalad. Om man delar in historier i olika genrer, kan ett specifikt budskap framträda tydligt. En varningssågen exempelvis, innehåller ett ställningstagande *mot* berusning. Varningssågen kan därmed sägas vara ett redskap för att förhindra berusning, genom sitt avskräckande innehåll.

ALKOHOL SOM KAOS

Den franske filosofen Levi-Strauss skriver om hur människan strukturerar upp sin tillvaro för att den ska bli begriplig och hanterbar. Varje ting i tillvaron placeras på en mental skala, någonstans mellan två ytterligheter. Hon upplever en omgivning av svart/grått/vitt, gott/ont, alkoholist/nykterist m.m., och allt som finns däremellan. Utan denna ordning skulle hela världen bli ett stort kaos. Genom att studera motpoler i olika folks språk kan man finna nyckeln till deras kultur, deras mentala mönster.² Antropologen Mary Douglas söker även hon det sätt på vilket vi systematiserar vår omvärld, ett övergripande kulturellt mönster av

normer och värderingar. Om vi studerar det kulturella mönstret i vår egen kultur, så är det ofta så självklart för oss att det är svårt att upptäcka. Ett sätt att synliggöra det är genom normöverträdelser. Genom kaos kan vi upptäcka ordning i fråga om tid, rum och social miljö.³ Även andra osynliga gränser kan då avtäckas: Sociala hierarkier, könsgränser och moral. En berusad chef på arbetsplatsen, på morgonen, är värre än en full ung man på Statt en lördagskväll. Huruvida det är normstrukturen som styr oss eller vice versa, tänker jag inte gå in på. Att normer och värderingar *finns* är vi alla överens om. Hur vi sedan förhåller oss till dem, är en annan sak.

Fyllan i historien representerar kaos, nykterheten ordning. Två olika världar målas upp. Jag vill se hur tillvaron ser ut i den icke-nyktra i förhållande till den nyktra världen, vilka fenomen och personer som befinner sig i respektive värld. Vilken inställning berättaren har till *kaosbäraren*, den fulle, varierar. Ibland befinner sig "de goda" personerna i den fulla världen, ibland i den nyktra. I en del berättelser framställs den fulle som avskryvård, ja rentav hotfull. I andra uppfattar informanten honom/henne som rolig eller friskt provokativ. Vad uppfattas då som ordning respektive oordning i olika tider och miljöer? Hur yttrar sig normöverträdelserna? Hur skiljer sig fördömanden i olika tider och inom olika grupper? Dessa och många andra frågor ställer jag i min avhandling inför de – i första hand – fyllehistorier som enskilda personer berättat och skrivit ner, men även tidningsartiklar, TV-program m.m. som rör berusning och berusade personer.

I följande text tänker jag visa några exempel på beskrivningar och berätt-

telser om berusning, där inställningen är negativ, *det negativa talet om alkohol*. Dessa kommer från olika källor och har förekommit i skilda avhandlingsavsnitt, som jag tidigare skrivit. Det som förenar dem är att hållningen till alkohol är negativ, de talar om att *så här* ska man inte göra. Det finns en oändlig mängd sådana alkoholframställningar, bl.a. oroväckande historier och artiklar om fulla ungdomar, barns lidande vid föräldrars supande, undersökningar om kvinnors drickande, rattfylleri – ja listan kan göras lång. Jag har valt ett axplock ur olika tider och material, för att visa några sätt som förmaningar och varningar förmedlas på och hur felaktigt beteende korrigeras genom berättande om fulla personer. Historierna om berusade personer kommer från Dialekt- och folkminnesarkivet i Uppsala, några av dem är muntliga framställningar. Tidningsartiklarna är hämtade ur Aftonbladet och Expressen 1996–97. Dessa är inte ”fyllerhistorier”, utan artiklar som på ett eller annat sätt handlar om personer som druckit för mycket.

IDROTTSMANNENS FALL – BERÄTTELSE I KVÄLLSPRESSEN

Överlag är bilden av berusning i kvällspressen negativ, jag skulle vilja likna en del av framställningarna vid varningssägner. En varningssägen är en slags pedagogisk sägen, som beskriver de hemska följderna av en syndig handling.⁴ I äldre tider kunde det t.ex. handla om hur djävulen uppenbarade sig för dem som spelade kort på en söndag eller gjorde något annat syndigt. En grupp som ofta omnämndes i tidningen i samband med fylleri var idrottsmän (inte kvinnor), manliga fotbolls- och ishockey-

stjärnor samt deras tränare, som börjat dricka alldeles för mycket. Kvinnor och droger inom idrotten har diskuterats i andra sammanhang, jag tänker då främst på doping, men fulla idrottsflickor verkade inte förekomma i någon större omfattning. Kanske dricker kvinnorna också, men mer i det fördolda. När idrottsmännens superi omskrivs utmålas det ofta på ett speciellt sätt. Det blir en beskrivning av ett slags mörk livshistoria, en berättelse om uppgång och fall. Hemska följder utmålas för den som tar till flaskan. Vi får läsa om den framgångsrike fotbolls-tränaren – managern – legenden och bandystjärnan som hade *allt* men som började dricka och förlorade det – och mer därtill. Ett exempel är den engelske legenden Malcom McDonald, SuperMac, en gång firad djurgårdsstjärna i fotboll, som började dricka whisky för att mildra sin ledgångsreumatism – förvisso en godtagbar, förlåtlig orsak och inte bara dålig karaktär. Idag *dricker* (han) *tre flaskor whisky – om dagen*.⁵ F.d. SuperMac har verkligen straffats för sitt beteende, han har blivit sparkad, är flera gånger frånskild, utblottad, sjuklig, offentligt förnedrad och träffar aldrig sina söner. Whiskyflaskan måste han ha med sig vart han än åker. Den står alltid på hans bord. Här beskrivs spriten som en levande varelse, en djävulsgestalt, som genom sin blotta närvaro lockar den stackars mannen i fördärvet. Han som från början bara drack för att lindra sina smärtor.

Ett liknande öde har drabbat en annan engelsman (skotte?), managern och ex-fotbollslegenden Clough. Han beskrivs i positiva ordalag: Kontroversiell och fräck, med hård disciplin och ett hjärta av guld.⁶ Nu får vi i rubriken läsa att Clough (är) på väg att supas ihjäl sig. Liksom sin olycksbroder

McDonald har han drabbats av fruktansvärda saker; alkoholrelaterade sjukdomar, bukspottskörtelinflammation, dåliga njurar, kraftig viktnedgång, kollaps och depression. För både Clough och McDonald finns det dock ett ljus i mörkret, de går hos terapeuter och psykologer och försöker bli avgiftade. I McDonalds fall understryks det att det här är ett sista försök, den sista chansen.

I vissa fall går det bättre. En framstående svensk bandy-stjärna, en *jättetalang*, enligt Aftonbladet,⁷ berättar om hur han valde kroglivet före elitbandyn och var på väg utför. Han lyckades rädda sig, flyttade och tillhör idag lagets absolut bästa elitspelare. Här har han, genom att sluta dricka, klarat sig från alkoholens hemska följder och t.o.m. belönats genom att nå toppen. Han kan ses som ett hopp för alla på glid. I sådana här fall är de räddande änglarna ofta expertis i form av alkoholläkare, terapeuter och psykologer, som likt en häxdoktor eller schaman bryter den onda kraften och återskapar det goda.

DET FARLIGA VALET

Innehållet i dessa varningsberättelser är mörkt, det går mycket illa för den som dricker. Han förlorar allt som är viktigt för människor idag: framgång, heder, arbete, familj, pengar och hälsa. Tidningarna förmedlar dock inte en föraktfull bild av de drickande idrottsmännen. Istället är det synd om dem. På bilderna i tidningarna framställs de som ömkliga och olyckliga. Fotografierna är alltid svart-vita, med den olycksaliges allvarliga anlete. Malcom McDonald sitter med ett glas i handen (whisky?). Den unge svenske bandyspelaren är fotograferad med

ansiktet bakom ett banddynät, vilket ger intrycket av att han sitter i fängelse. Samtidigt försätter detta den nyktrare läsaren i överläge. Den som det är synd om är svag. Genom andras medömkan hamnar stackaren i underläge.

Idrottsmännen uppfattas som du och jag, de är möjliga att identifiera sig med. Etnologen Fredrik Schoug har bl.a. studerat hur idrottsstjärnor framställs idag. De ses, trots sin hjältestatus, som "vanliga", menar Schoug. Äldre tiders hjältar besatte övernaturliga krafter och egenskaper, till skillnad från dagens idrottsidoler som är möjliga att identifiera sig med. Han jämför framstående idrottsmän med rockstjärnor, som bygger upp sin image runt fräckhet, droger och provokationer. Idrottsstjärnan däremot, måste uppvisa redbarhet och ordentlighet. Fräckhet, fula ord och fylleri bestraffas av högre idrottsinstanser. Han/hon ska nämligen representera hela det svenska folket och dess goda egenskaper, till skillnad från rockidolen som enbart representerar sig själv. Genom sin vanlighet och identifierbarhet, förstärker sporthjältarna känslan av att vi svenskar har vunnit – eller förlorat. Samtidigt, påpekar Schoug, är detta att se sig själv i allt och alla, en typisk sen-modern företeelse. Vi vill ständigt spegla oss i andra för att själva bli bekräftade. I en värld av storskaliga lösningar söker vi det småskaliga, hemvävda och de mellanmänniska relationerna. I den store sportidolen söker vi den blyge landsortsskillen, han som är som alla andra.⁸

Den svenska idrottsrörelsen är stor. Säkert drömmer mången ungdom om att bli fotbollsstjärna eller tennisproffs. Det gäller bara att kämpa tillräckligt hårt. I bakgrunden finns dock hela tiden faran med för mycket festande

och sprit. I tidningsartiklarna visas och hyllas de framgångsrika sportsmännen samtidigt som vi varnas för spritens faror. För dagens moderna människa är *livsprojektet, självförverkligandet* något som de flesta strävar efter att uppnå.⁹ Arbetar vi tillräckligt hårt, gör riktiga avväganden och satsar på oss *själva*, hägrar det framgångsrika livet. Många bär på förhoppningar om att få syssla med något som ger ständig tillfredsställelse och som det dessutom går att försörja sig på. Det har en elit-spelare i ishockey lyckats med. Men det finns även de som är beviset på det omvända, det misslyckade livsprojektet, de felaktiga valen, det förstörda livet. Här finner vi alkoholisten.¹⁰ Genom sin blotta uppenbarelse är han ett bevis på hur illa det kan gå. Hans rödlätta hy och hans – i våra ögon – ofräscha utseende och lukt, är motsatsen till sportsmannens vältränade lekamnen. Men steget däremellan är kort, det förtäljer oss historien om Clough och McDonald. Det är inte deras olyckliga barndom som har föranlett drickandet (även om orsaken till SuperMacs superi, hans reumatiska smärtor, inte var självförvällade) det är de själva som har lyft flaskan till munnen. Det outtalade budskapet i berättelserna om dem lyder: Se hur långt ni kan nå och se hur illa det kan gå – se upp! Akta er för spriten! Det felaktiga levernets lockelse finns alltid närvarande. Det är upp till dig att låta bli. Det är inte sociala omständigheter som är skuld till ditt drickande, utan du själv.

Det går också att spekulera i om det finns ett hybris-tema i sport-alkohol-artiklarna. Det kan inte gå bra hur länge som helst, till sist når man krönet på berget och då vänder det neråt igen. Alltför mycket framgång är av ondo. Detta återfinns vi t.ex. i många av våra

såpopperor, där de vackra, rika människorna ofta drabbas av den ena olyckan efter den andra.

PRÄSTEN I PREDIKSTOLEN

En alkoholiserad idrottsman är sålunda någon man tycker synd om – det kunde ju vara en själv. En drucken makthavare däremot, beskrivs med en föraktfull underton. I vissa fall anses han enbart löjeväckande, i andra fall avskydd och föraktad. I det förindustriella Sverige var *prästen* en person med en framträdande ställning i socknen och makt över människors liv. Han kontrollerade bybornas bibelkunskap genom husförhör och registrerade deras födelse, äktenskap och död. Religionen hade större betydelse i gemene mans liv än idag. De flesta deltog i söndagens gudstjänst.¹¹ Prästen höll reda på *hur* man levde och talade om hur man *skulle* leva. Att berätta historier om hur han själv överträdde dessa normer, måste ha upplevts som både roligt och befriande.¹² Följaktligen finns många äldre historier om berusade präster i ULMA's folkminnesarkiv i Uppsala, samlade under rubriken *Om supiga präster*. Ett populärt tema är om hur prästen var full under predikan. (I följande material har jag fingerat ort- och personnamn, eftersom personerna existerat i verkligheten.) Pastor Olsson från Barberget t.ex. predikade alltid bättre när han var full

(...) å full va'n för det mesta. Då han predika i Åsbyn var'n så göttra gla' för där var så högt räckte på predikstolen; han behövde ente være rädd för att han skulle ramle ner.¹³

En del berättelser har karaktären av en rolig historia, med en komisk knorr på

slutet, där prästen avslöjas. Det berättas om en präst som förtärt så mycket sprit på julafton att han är ”onyckter” när han predikar i sockenkyrkan på julottan. Av misstag läser han bönen ”för god skörd”, vilket inte passar tillfället alls.

(...) Genast märkte han sitt misstag avbröt sig och mumlade halvhögt: ”Da kanske va nån mån för grönrågen”.¹⁴

En annan historia förtäljer om:

En mycket supig kyrkoherde i Roseberga socken började efter en kalasnatt en söndag sin predikan sålunda: ”Trumf, mant och spelut Era bondjäklar och suputer” – men så kom han ihåg att han stod på predikstolen – ”säga de ogudaktige när de hänge sig åt det syndiga kortspelet” fortsatte han.¹⁵

Berättelserna utmanar allt prästen står för. Han överträder alla regler för hur man bör bete sig. I egenskap av byns främste och Guds representant står han höjd mot himlen i predikstolen, för att blicka ner över menigheten och förkunna Guds ord. I stället blir predikstolen en upphöjd scen, där hela församlingen, likt en skara åskådare, får se hur prästen skämmer ut sig. Hans hyckleri blir synnerligen offentligt. Han är berusad, i kyrkan på söndagen, ja t.o.m. på själva julottan. Han är så berusad att han behöver ett räcke för att inte ramla ner. Han avslöjar att han spelat kort hela natten. Här får alltså prästen skämmas, d.v.s. smaka på sin egen medicin. I äldre tider var det nämligen kyrkan som utdelade skamstraff. Fram till år 1855 rådde den s.k. kyrkoplikten, som innebar att horiska och tjuvaktiga församlingsmedlemmar fick sitta och skämmas på en särskild pall under söndagens gudstjänst.¹⁶

Prästen syndar förvisso men gör sig bara skyldig till sådant *vanliga* människor gör. Han deltar i befolkningens festligheter, men blir tyvärr fullast på bröllopfesten.¹⁷ Han spelar kort, super med konfirmanderna eller sitter och dricker i drängstugorna.¹⁸ Även om han inte alltid är populär, så är han en del av gemenskapen i byn. I historierna flyttas prästen bildligen ner från sin överhetsposition och degraderas till vanlig bybo. I vissa historier hamnar pastorn bokstavligen under byborna; han ligger ner på marken och får lyftas upp och bäras eller skjutsas hem. En gammal präst i Bure socken brukade bli så full att byborna måste skjutsa hem honom till prästgården och stjälpas av honom framför dörren. Därefter fick hans gumma och piga be om hjälp med att bära in honom, något som Sjötorparn ofta hjälpte till med.¹⁹ I följande historia kan vi se kontrasterna mellan den fulle, oansvarige och hycklande pastor K. B. Höven och de hårt arbetande, nyktra, i morgonmörkret tidigt uppstigna församlingsmedlemmarna. Pastorn har deltagit i en ”*fästlighet*” ombord på en båt och framåt småtimmarna kliver han i land för att gå hem. Det snöar och han

föll i ett djupt dike vid den lilla väg han hade att gå för att komma på stora vägen mot prostgården. Han var ”påstruken” och tog sig ej upp. Tre män på väg till arbete på Vikberg i ottan, hjälpte upp H. och förde honom fram till stora vägen. Det var ännu skymt. Höven tackade männen, som voro från Viby, där historien blev känd.²⁰

POLISER OCH POLITIKER

Idag är historier om fulla präster inte längre brännbart stoff. Landsortsprä-

ten har inte längre samma inflytande på människors liv och därmed uppfattas inte hans berusning som lika rolig och intressant. Däremot florerar berättelser om andra myndighetspersoner bl.a. i media. Liksom i fallet med prästen, som bryter mot sina moraliska regler, består det uppseendeväckande i att de bryter de regler de själva utfärdat. Dessa är inte "roliga", som präst-historierna ovan. Inställningen till nutidens berusade makthavare är betydligt mer negativ. Även i de äldre materialet förekommer historier om personer i maktposition, där inställningen är fientlig och negativ. De handlar om herremän, patroner, adelsmän, storbönder, militärer och rika frun. De beskrivs som ondsinta, snåla och grymma. De piskar och antastar sina undersåtar. De ger dem inte tillräckligt med mat. Rika frun skämmer ut sig genom att göra sina behov offentligt,²¹ men de *super* inte. Dessa överhetspersoner beskrivs som betydligt obehagligare än den fånige landsortsprästen.

Super gör i alla fall de poliser, som man kan läsa om i Expressen.²² Några framstående rikskriminalare har hyrt tjänsterum på Gärdet, underförstått för skattebetalarnas pengar. Där har de druckit whisky, vodka och starköl, som bokförts som representationsutgifter. En av kommissarierna har dessutom kört tjänstebil berusad. Kriminaltjänstemännen hängs ut med foton på tidningens förstasida. Tre personer på toppnivå, anställda för att bevaka lag och ordning, har gjort sig skyldiga till sådant som är direkt åtalbart. Dessutom har de gjort det för skattebetalarnas, d.v.s. dina och mina, pengar. Indignationen är stor. En anonym polis i artikeln konstaterar att:

Det är dags att rensa ut bland pappersmänniskorna och anställa gamla hederliga poliser igen (...) "Glassarna" har fått makten och hederliga poliser är maktlösa.²³

Här återfinns en kritik av Sverige av idag, ett byråkratiserat Sverige, fullt av "pappersbärare", d.v.s. personer som bara sysslar med pappersarbete och världsfrånvända, glassiga maktmännskor, som lever sitt eget liv, långt ifrån vardagssvenskens hårda slit och ekonomiska bekymmer. Annat var det förr då den hederlige polisen spatserade gatan fram. Mats Lindqvist har i sin bok *Herrar i näringslivet* (1996) skrivit om vilka egenskaper människor i maktposition bör utstråla, för att bli accepterade och omtyckta. Hederlighet och ärlighet är eftersträvansvärt för den som vill sitta kvar på toppen. Dessa egenskaper har personerna i artiklarna knappast visat exempel på. Många är de skandaler som uppdagats om politiker som supit, använt sina skattefinansierade kontokort, gått på porrklubb m.m.²⁴ Till skillnad från de olyckliga druckna idrottsmännen, råkar de inte ut för några hemska följder av sitt beteende. De har kvar sitt äktenskap, position, pengar och i vissa fall även arbete, även om en del blir avsatta till följd av skandalen. Ingenstans antyds att de har problem. De väcker inga sympatier.

Varför förmedlas då en föraktfull bild av makthavarna när det verkar vara synd om idrottsmännen som omtalades tidigare? Maktpersonerna behandlas i artiklarna inte med samma förståelse och medkänsla. Naturligtvis anser de flesta det vara mer avskyvärt att gå på porrklubb för skattebetalarnas pengar, än att supa i omklädningsrummet men föraktet kan också bero på

att gapet mellan politiker och "vanligt folk" är större. Detta gäller även patron och rika frun i de gamla arkivhistorierna, de stod folket mindre nära än prästen. Nuförtiden identifierar man sig med sportkillen och hyser därmed en viss medkänsla med honom. Däremot känns avståndet till politikern stort. De uppfattas som "glassiga pappersbärare" inom områden som vi inte riktigt känner till. De har sällan, såsom sportsmannen, arbetat sig fram till sin ställning, på ett sätt som uppfattas som tillgängligt och eftersträvansvärt för många. Idag genomsyras Europa av en nymoralistisk kritik mot det byråkratiserade västerlandet, där makthavarna inte anses ha någon kontakt med verkligheten. Kritikerna kommer från både höger- och vänsterskalan politiskt. De ropar efter den gamla goda tiden; hederlighet, trygghet, de riktiga idealen och den sammanhållna familjen²⁵ – eller den gammaldags polisen. I artiklarna är politikerna exempel på den moderna, världsfrånvända, degenererade makten. Genom att berätta att de gör sådant vi föraktar mest, såsom porrklubbsbesök i Belgien (efter att ha propagerat för kvinnans jämställdhet), att suppa upp pengar på statligt finansierade kreditkort (efter att ha pläderat för hur vi ska göra rätt för oss och betala skatter och avgifter), kritiserar och underminerar vi deras makt. Ibland får detta rent påtagliga följder. Flera politiker har fått avgå efter sådana avslöjanden.

SCHYMAN OCH DEN OFFENTLIGA BIKTEN

Det finns en politiker som i synnerhet kopplats samman med fylleri och det är Gudrun Schyman (som mig veterligen inte missbrukat kreditkort,

utan "bara" supit). Trots detta sitter hon ännu kvar som partiledare och är populär och inte föraktad för sitt drickande. Mediaforskare anser att detta beror på att Schyman var så pass *öppen* om sitt *problem* och snabbt kommenterade det i media. Vid flera tillfällen framträdde hon i tidningar och i TV, där hon svarade på frågor om sitt drickande och berättade om det. Hon jämförs med Mona Sahlin, som fick avgå efter att ha betalat en Toblerone med offentliga medel, inte heller detta ett stort "brott". Sahlin tog inte tag i problemet direkt, utan avslöjades av media, menar frilansjournalisten Ulf Nilsson och chefredaktören Ernst Klein i Aftonbladet 970516 (ämnet diskuterades även i *Vår grundade mening* i P1 970510). Hon försökte dölja problemet och behäftades med lögn. Schyman däremot

(...) vägrade låta media avslöja hennes alkoholproblem. I stället tog hon initiativet själv. I september förra året ringde hon upp TV och talade ut i en intervju. Hon belönades med folkets medkänsla.²⁶

Schyman fick 600 positiva brev från privatpersoner. TV och tidningar fick stora öppenhetliga intervjuer med partiledaren, där hon lovade att sluta dricka och att lägga in sig på alkoholistvård. Under lång tid hängdes hon ut offentligt i media.²⁷

Richard Sennet skriver i *The Fall of Public Man* (1978) om hur dagens människor sätter det inre känslolivets centrum. Känslorna anses vara det äkta, konventionen det ytliga. Därför söker vi det sanna och äkta *bakom* konventionen. Vi bedömer äktheten hos en offentlig person, genom att beskåda hans eller hennes känsloliv.

Visar han/hon sitt sanna jag? Är känslorna äkta och ärliga? Mycket intresse ägnas åt att avslöja dessa personers dolda inre, för att se om det överensstämmer med det de sagt och lovat.²⁸ Att offentligt tala ut om sitt privatliv i en av de allra största offentliga arenorna – massmedia – är ett bra sätt att vinna allmänhetens förtroende. *Öppenhet* är detsamma som att tillfredsställa allmänhetens behov av insyn i privatlivet, något som Schyman här tillfredsställer.

Det går också att se hennes uttalanden som ett sätt att bikta sig, för att därigenom få allmänhetens förståelse och förlåtelse. Michel Foucault har skrivit om biktens funktion i det moderna samhället. Tidigare styrde kyrkan människors handlingar och själsliv genom bikten. Guds ord visade hur man skulle leva, bröt man mot dessa regler satte det dåliga samvetet in. I bikten bekände man sin synd – det onormala enligt kyrkan – prästen förlät och rättade till – det normala preciserades och det onormala korrigerades. Syndaren var åter på rätt spår och kunde känna själsfrid. Kyrkan styrde känslolivet, ett ytterst effektivt sätt att utöva makt. Prästerna behövde inte straffa människors felaktiga leverne, det reglerades inifrån av skuld- och skamkänslor.²⁹ Kanske var detta en anledning till att prästerna i prästhistorierna ovan, inte kritiserades lika hårt som andra makt-havare. Prästernas regler ”höll man med” om. De var internaliserade i det allmänna moral tänkandet. Rika fruns makt däremot, kändes påtvingad. Idag har experterna tagit över prästens roll. De definierar abnormalitet i fråga om bl.a. sexualitet, sinnestillstånd och alkoholvanor och utarbetar metoder för att rätta till *avvikelser*.³⁰

Det finns många fler som talar ut

om sina alkoholproblem i media än Gudrun Schyman. I dessa biktartiklar berättar kändisarna om sitt tidigare felaktiga leverne. De påvisar sitt medvetande om rätt respektive fel sätt att bete sig, enligt rådande normer. Om man ertappas berusad gäller det att göra offentlig avbön *snabbt*. Gamle fotbollsproffset Ralf Edström körde bil rattfull och åkte fast i en poliskontroll i november 1996. Det mötte stark kritik eftersom han ses som ett föredöme för barn och ungdomar.³¹ *Skärper!* uppmanar Lasse Anrell bl.a. Edström. Bara några dagar efter polis-kontrollen går Edström ut i Afton-bladet under rubriken: *Jag skäms – det är så pinsamt. Ralf Edström talar ut om sina alkoholproblem*.³² Edström berättar här om hur *ängerfull* han är men att han tänker bearbeta sina *alkoholproblem* genom att gå i terapi för att *hitta sig själv*, en typiskt modern tanke i en tillvaro med ett evigt sökande efter jaget och identiteten. Här biktar han sig, ångrar sin synd, får tillrättavisning av terapeuten/experten för att åter vandra den rätta vägen. Han, liksom Schyman, kommer då förhoppningsvis att få allas vår förlåtelse.

VARNINGSBERÄTTELSE SOM REDSKAP

Här har vi sett hur berättande, både skriftligt och muntligt, används som ett redskap för att avskräcka från ett felaktigt beteende och som ett budskap om hur man bör/inte bör leva och hur man kan rätta till det. *Rätt* och *fel* blir synligt och påtagligt. Det handlar också om att kritisera överheten. I en del historier framförs en varning för hur illa det går om man överträder reglerna. Liknande varningsberättelser förekommer även muntligt, för

att avstyra alltför våldsamt festande bland exempelvis ungdomar. I en äldre, ganska charmig, historia får vi följa den unge Edward under sin första – och enda – berusning, troligen någon gång på 1930-talet. Som mycket ung promenerar han iväg för att uppvakta sin älskade Elsie-Maj. Han har en plunta innanför jackan och på vägen lurar han att dricka rejält. Sedan inträffar en rad äventyr: Han får stryk av den store Leopold. Han knackar på fel dörr på jakt efter sin kära och möter istället Smedsokes barska fru och får nästan smörj av smeden. Därefter lägger han sig för att sova på vad han tror är en mosse. Det visar sig dock vara en jordkällare och han ramlar rakt igenom taket. Han vaknar i mörkret och har kissat på sig. Han går sedan hem och får nästan stryk av sin far. Edward blir förlåten av drängagillet men Elsie-Maj vill inte gifta sig med honom efter fadäsen.³³

Historien är roligt berättad. Normbrotten består i stort sett av att Edward visar sig i sitt tillstånd. Genom sin blotta uppenbarelse får han stryk. Han blir ordentligt tilltufsad och lär sig att inte göra om misstaget. Även om Elsie-Maj inte vill ha honom, så blir han till slut lyckligt gift med någon annan. En snäll varningssågen. Man sympatiserar med den unge mannen även om han druckit. Han blir ju faktiskt ilurad spriten och dricker sig aldrig full mer. Berättelsen påminner om Pinocchio's resa till Äventyrsön. Detta är alltså några exempel på berättande, där innehållet förmedlar en negativ syn på alkoholdrickande i för stora mängder. Det finns också, i synnerhet bland det muntliga berättandet, ett stort antal historier som tar ställning *för* den beru-

sade. Dessa är t.ex. korta enepisodiska berättelser, som den om Maria som tog av sig byxorna på diskoteket. Det förekommer även en hel del längre "äventyrsberättelser", där huvudpersonen, liksom den unge Edward, får uppleva en rad händelser. Inte sällan är de självupplevda s.k. *personal narratives* eller så handlar de om någon närstående.

En personal narrative är en berättelse, som innehåller en specifik, unik händelse, som berättaren eller någon annan upplevt.³⁴ Dessa historier är dock inte så unika som man kan tro. Dels bygger de på den rådande kulturens traditioner och värderingar – även om innehållet ibland protesterar mot just dessa normer och värderingar. Detta påvisar dock bara påtagligheten i sociala regler; eftersom de uppfattas som så starka måste man göra tvärtom. Vidare är en personal narrative formad av kulturens berättartradition och -struktur. Historien kan vara ett sätt för berättaren att framhäva sin egen identitet, vem han/hon är eller vill vara.³⁵ Eftersom huvudpersonen är informanten själv eller en nära vän, så är inställningen till den fulle huvudpersonen i fyllehistorierna ofta positiv. Denne kan uppfattas som friskt provokativ, när han eller hon utmanar sociala och kroppsliga tabun. När Maria exempelvis tar av sig jeansen på diskoteket, utmanar hon den sociala konventionen på olika sätt. Hon gör dock ingen annan illa genom sitt beteende. Hennes normbrott är inte allt för grovt: hon klär bara av sig jeansen, inte underkläderna. Hon provocerar alldeles lagom och blir inte föraktad inom kamratkretsen. Sådana här berättelser studerar jag för att kartlägga det *positiva* talet om alkohol, men det är en annan historia!

FOTNOTER

1. Lalander (1998), s. 36.
2. Giddens (1979).
3. Wuthnow m fl (1984), s. 177 ff, se även Douglas (1991), s. 3 ff.
4. Klintberg (1987), s. 56.
5. Rubrik i *Expressen* 97-03-13.
6. *Aftonbladet* 96-12-13.
7. *Aftonbladet* 97-03-14.
8. Schoug (1997), s. 33 ff, se även Ziehe 1987, s. 147 ff.
9. Giddens (1991), s. 102.
10. Giddens (1991), s. 102.
11. Bergström m fl (1987), s. 58.
12. Jämför Gustavsson (1990), s. 37 ff.
13. ULMA 9902.
14. ULMA 10512.
15. ULMA 30280:8.
16. Norborg (1982), s. 155.
17. ULMA 9902.
18. ULMA 9624, 10512.
19. ULMA 12239.
20. ULMA 10512.
21. ULMA:s arkiv, personsågner, låda nr 332.
22. *Expressen* 96-06-21.
23. *Expressen* 96-06-21.
24. Se t ex *Aftonbladet* 96-06-21.
25. Fornäs m fl (1987), s. 26 ff.
26. *Aftonbladet* 97-05-16.
27. *Aftonbladet* 96-09-13, 96-09-17, 96-10-08, 96-12-11, *Expressen* 96-09-14.
28. Sennet (1978), Schoug (1997), s. 21 f.
29. Foucault (1987).
30. Giddens (1995), s. 27.
31. *Aftonbladet* 96-11-20 i en av de få artiklarna i mitt material där sportsmännen behandlas fördömande, vid rattfylleri skadar man ju andra.
32. *Aftonbladet* 96-11-16.
33. ULMA 38263.
34. Stahl (1989).
35. Ukkonen (2000), s. 139.

KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING

- Folkminnesuppteckningar ur ULMA (f.d. Dialekt- och folkminnesarkivet som numera ingår i Språk- och folkminnesinstitutets folkminnesavdelning i Uppsala, SOFI), 9902, 10512, 12239, 30280, 38263
Aftonbladet 960621, 960913, 960917, 961008, 961116, 961120, 961211, 961213, 970314, 970516
Expressen 960621, 960914, 970313
- Bergström & Löwgren & Almgren 1987: *Alla tiders historia. Grundbok i historia för gymnasieskolans humanistiska och samhällsvetenskapliga linjer.*
- Douglas, Mary (red) 1991: *Constructive Drinking. Perspectives on Drink from Anthropology.*
- Fornäs & Lindberg & Sernhede (red) 1987: *Ungdomskultur identitet – motstånd.*
- Foucault, Michel 1987: *Övervakning och straff. Fängelsets födelse.*
- Giddens, Anthony 1979: *Central Problems in Social Theory. Action, Structure and Contradiction in Social Analysis.*
- Giddens, Anthony 1991: *Modernity and Self-Identity. Self and Society in the Late Modern Age.*
- Giddens Anthony 1995: *Intimitetens omvandling. Sexualitet, kärlek och erotik i det moderna samhället.*
- Gustavsson, Anders 1990: *Folklore och sociala konflikter. En studie av "skvaller" i ett fiskeläge.* Etnologiska institutionens småskriftsserie, Uppsala.
- af Klintberg, Bengt 1987: *Svenska folksågner.*
- Lalander, Philip 1998: *Anden i flaskan. Alkoholens betydelser i olika ungdomsgrupper.*
- Lindqvist, Mats 1996: *Herrar i näringslivet. Om kapitalistisk kultur och mentalitet.*
- Norborg, Lars Arne 1982: *170 år i Sverige. Svensk samhällsutveckling 1809–1979.*

- Schoug, Fredrik 1997: *Intima samhällsvisioner. Sporten mellan minimalism och gigantism.*
- Sennet, Richard 1978: *The Fall of Public Man. On the Social Psychology of Capitalism.*
- Stahl, Sandra Dolby 1989: *Literary Folkloristics and the Personal Narrative.*
- Ukkonen, Tarja 2000: "Storytelling personal Experiences." *ARV. Nordic Yearbook of Folklore* 2000. Vol. 56.
- Wuthnow, Robert m.fl. 1984: *Cultural Analysis. The work of Peter L. Berger, Mary Douglas, Michel Foucault and Jürgen Habermas.*